

Op zoek naar rechtvaardigheid

Enkele ervaringen van een strafrechter

Dirk Jan de Geer

Oorspronkelijk uitgegeven door Stichting Onderzoek je eigen werk, Arnhem, 1992 als publicatie nr. 5

Nu gedownload van www.academievoorervarendleren.nl

1. Inleiding.....	1
2. Verantwoording.....	3
3. Vier gevallen	3
4. Een eerste evaluatie	8
5. Discussie.....	9
6. Samenvatting en toekomstperspectief	12
7. Literatuur	13
De auteur	13
Bijdragen vanuit de omgeving.....	13

1. Inleiding

Het rechtspreken is voor mij een existentiële ervaring waarbij in het proces dat leidt tot het vonnis, bij voortdurend kleinere of grotere beslissingen moeten worden genomen die ieder voor zich van betekenis zijn voor het eindoordeel. Bij dit proces ben ik zelf betrokken. Dat blijkt doordat zich voorafgaande aan de zitting een spannend veld opbouwt waarbinnen gewerkt moet worden.

Dat ik daarnaar onderzoek ben gaan doen is te danken aan Albert de Vries die najaar 1987 een bureau oprichtte om mensen te begeleiden die onderzoek willen doen in eigen werk. Ik bracht dat toen niet in verbinding met mijn werk als rechter. Een belangrijke reden om contact met de Vries op te nemen was dat ik op grond van eerdere samenwerking met hem, verwachtte dat een door hem genomen initiatief interessant zou kunnen zijn. Daar kwam bij dat ik hoopte dat zijn bureau wellicht een toegang zou kunnen bieden tot de invulling van een oude wens, n.l. om wetenschappelijk onderzoek te doen. Bij de voorbereiding van een eerste oriënterend gesprek kwam het begrip "rechtvaardigheid" als mogelijk onderwerp naar voren.

Al lang speelde het begrip "rechtvaardigheid" een zekere rol in mijn leven. Ik ervoer een gevoeligheid ervoor in machtsverhoudingen, zoals die tussen ouder en kind. In de samenleving - op macroniveau - zie ik het als een kernbegrip in de politiek, zowel wat betreft de individuele vrijheidsrechten, als wat betreft de sociaal-economische verhoudingen. In het werk als ambtenaar en als bestuurder, merkte ik hoe wezenlijk de rol van rechtvaardige verhoudingen is voor de sociale kwaliteit van een organisatie. Toen ik in 1985 strafrechter werd, kwam het begrip

bij mij terug als een toetssteen voor eigen handelen.

Vanuit de samenleving wordt aan de rechter de vraag gesteld naar de eigen betrokkenheid bij zijn werk. "Wat ervaart U zelf wanneer U als strafrechter bezig bent?" Deze vraag van een journalist bevestigde mijn mening dat onderzoek in mijn werk op dit moment op zijn plaats is. Hoogleraar strafrecht Peters (1972) vroeg in zijn inaugurale rede, het strafrechtvonnis minder te doen berusten op de traditionele autoriteit van de rechter en daarvoor in de plaats de juistheid van het vonnis zichtbaarder te maken. Mijns inziens maakt de vraag van de journalist daar deel van uit en is het wellicht daarom zo moeilijk aan de wens van Peters te voldoen. De betrokkenheid van de persoon van de rechter bij het tot stand komen van een vonnis heeft al eerder tot onderzoek geleid. De medewerkers van het wetenschappelijk onderzoek- en documentatiecentrum van het ministerie van Justitie, Van Duyne en Verwoerd (1985) deden bijvoorbeeld een observatieonderzoek naar de besluitvorming van drie rechters over strafzaken. Zelf namen zij niet deel aan de besluitvorming. In het justitieel beleid speelt voorts een zekere terughoudendheid ten opzichte van de eigen betrokkenheid van de rechter impliciet een rol bij het opstellen van strafmaatrichtlijnen voor een aantal delicten, welke voor officieren van Justitie uitgangspunt zijn voor de hoogte van hun eis: leiden persoonlijke opvattingen van rechters niet tot ongerechtvaardigde verschillen in strafmaat? Omdat in het algemeen de eis van de officier voor de rechter zwaar weegt, kunnen deze richtlijnen helpen om subjectief bepaalde structurele

verschillen in strafmaat tussen verschillende rechters en tussen verschillende rechtbanken, te beperken.

Vanuit mijn praktijk als politierechter zal ik naar deze problematiek kijken. Een politierechter behandelt als alleenzittende-rechter misdrijven. In het verleden werden alle misdrijven door drie rechters - de zogenaamde meervoudige kamer (MK) - berecht. In de dertiger jaren werd echter, mede uit kostenoverwegingen, door de wetgever besloten dat eenvoudige misdrijven door één enkele rechter kunnen worden behandeld. Doordat de politierechter alleen zit was het ook mogelijk hem te vragen om direct aansluitend aan de behandeling van de zaak, vonnis te wijzen (bij de MK moeten de rechters eerst onderling overleggen en wordt daarom de uitspraak op een later tijdstip bepaald). Dit betekent dat gedurende de 10 à 20 minuten die een politierechterzaak in beslag pleegt te nemen, het oordeelsvormingsproces moet zijn afgerond tot een eindoordeel.

Op een ochtendzitting plegen 15 of meer zaken behandeld te worden. Midden achter de tafel zit de rechter met aan zijn linkerhand de griffier. Rechts op de halve kring bevindt zich de officier van Justitie aan een aparte tafel. Alle drie zijn in toga. Als de verdachte een advocaat heeft staat deze, ook in toga, aan de andere kant tegenover de officier. Middenin staat een klein tafeltje met daarachter een stoel waarop de verdachte gevraagd wordt te gaan zitten. Hij weet waar het over gaat omdat dat in de dagvaarding staat die hij thuis kreeg. De rechter weet dat ook omdat hij het dossier heeft bestudeerd. Ik pleeg het voorafgaande aan de zitting twee keer onder ogen te krijgen. Een eerste keer om de zitting te appointeren (hoe laat moeten verdachten komen en hoeveel tijd is derhalve voor iedere afzonderlijke verdachte beschikbaar). De tweede keer -meestal in de week voor de zitting- om de zitting voor te bereiden. Tot besluit van dit laatste pleeg ik een zeer voorlopige indicatie van de straf, waar ik op dat moment aan denk, op te schrijven. Inhoudelijk verloopt het proces vervolgens globaal als volgt: de officier zegt nog eens wat de verdachte wordt verweten. De rechter ondervraagt verdachte over het feit, de omstandigheden en zijn persoonlijke achtergrond. De officier en de advocaat kunnen aanvullende vragen stellen. De officier formuleert zijn eis. Verdachte en de advocaat reageren. De rechter sluit het onderzoek en doet uitspraak.

De methode voor dit onderzoek is afkomstig van de Vries (zie publicaties 1989, 1991, 1992). Hij heeft mij aangeraaden om mijn werk als onderzoeksgebied te nemen en om te beginnen regelmatig een strafzaak te beschrijven nadat ik deze op zitting had behandeld. Over een periode van ongeveer een jaar (1988/1989) heb ik dat met ruim twintig zaken gedaan. De keuze vond plaats na afloop van de zitting op grond van de belangstelling die het geval bij mij had opgeroepen (om daarnaast een indruk te krijgen van wellicht bestaande "doorneezaken" beschreef ik in een later stadium van iedere derde zitting, zaak nummer zeven van de appointeringslijst; dit aspect laat ik in deze publicatie verder rusten). De beschrijving van de zaak werd in beginsel uit het hoofd gedaan en vond plaats binnen een week na de betreffende zitting. Getracht werd om voor de lezer een voorstelling van het geval mogelijk te maken gericht op hetgeen de verdachte was ten laste ge-

legd door het openbaar ministerie. Voorts beschreef ik hoe het proces verliep zoals dat mede door mij was vormgegeven, en zoals dat bij de beschrijving achteraf door mij werd waargenomen. Tenslotte probeerde ik enig inzicht te geven in het besluitvormingsproces zoals ik dat als politierechter beleefde.

In de daarop volgende periode zocht ik naar wegen om vorm te geven aan de relatie tussen de inhoud van de beschrijvingen, en een streven naar rechtvaardigheid. Is er iets te herkennen in de gevallen? Waar liggen knelpunten? Kun je er een zekere structuur aan geven? Dit bleek niet gemakkelijk. Er zijn vele gezichtspunten en aspecten, die vaak polair tegenover elkaar lijken te staan. Bekijk je b.v. de zaak vanuit het samenlevingsaspect (in het strafproces in het bijzonder vertegenwoordigd door de officier), of vanuit het oogpunt van de verdachte? Stel je de gepleegde misdrijven centraal en laat je de persoon van verdachte zoveel mogelijk buiten beschouwing, of stel je de persoon van verdachte centraal, of is dat wellicht van zaak tot zaak verschillend? Is de taak van de rechter primair om van buitenaf op grond van de wet in zo groot mogelijke helderheid, een beslissing te nemen, of kan het in bepaalde gevallen ook zijn taak zijn om te bemiddelen, om een geschokte of geschonden maatschappelijke sociale relatie te helpen herstellen? Ik zou onrecht doen aan de verscheidenheid van de werkelijkheid als ik zou proberen in dit stadium mijn waarnemingen onder te brengen in een vast kader. Daarom ben ik in eerste instantie zo dicht mogelijk tegen de beschrijving van de gevallen aangebleven en heb ik pas aan het slot geprobeerd enige voorlopige gedachten over een mogelijk kader te formuleren.

In hoofdstuk 2 leg ik verantwoording af van de gekozen benadering, op grond waarvan in hoofdstuk 3 een beschrijving van vier door mij behandelde strafzaken is opgenomen. Aan iedere beschreven zaak heb ik enkele gedachten toegevoegd over een bepaald aspect van dat geval en mijn ervaringen terzake. Ik moest daarbij kiezen. Mijn aantekening bij de beschrijving is dus geenszins volledig maar moet als voorbeeld worden gezien. Wel is het zo dat de nader bekeken eigen ervaring er voor mij uitsprong bij toetsing aan het ideaal van een rechtvaardig vonnis.

In hoofdstuk 4 probeer ik iets te laten zien van de betrokkenheid van de persoon van de rechter bij het strafproces en vraag ik mij af of het mogelijk is daar tevens meer wetenschappelijk naar te kijken. Aan de hand van twee voorbeelden geef ik voorts aan hoe dit onderzoek in eigen werk mijn functioneren als strafrechter beïnvloedt.

In hoofdstuk 5 bespreek ik mijn waarnemingen als politierechter en de daaruit voortvloeiende vragen en gedachten, tegen de achtergrond van enige literatuur. Deze discussie leidt tot het weergeven van een drietal aspecten van waaruit onder andere naar een strafzaak door mij als rechter blijkt te worden gekeken, een eerste poging tot theorievorming.

Hoofdstuk 6 bevat een samenvatting en voorts probeer ik daar vooruit te kijken hoe dit onderzoek kan worden voortgezet.

2. Verantwoording

Kan ik verantwoorden dat ik door mij berechte strafzaken beschrijf om deze te gebruiken voor onderzoek naar strafrechtspraak? Deze vraag heeft verschillende kanten. In de eerste plaats is van belang of het bezig zijn met een onderzoek, mij tijdens mijn werk als rechter beïnvloedt. Ik heb mij dat dikwijls afgevraagd en kan daarvan zeggen dat het strafproces op zitting zodanig beslag op mij legt dat ik tijdens de zitting niet aan het onderzoek denk. Bij de voorbereiding van de zitting kwam de gedachte soms bij mij op dat een bepaalde zaak wellicht interessant zou zijn om te beschrijven. Dit gleed echter weer weg en pas na de zitting maakte ik mijn (willekeurige) keuzes. Het lijkt me mogelijk dat de gekozen methode er toe bijdraagt dat mijn oordeelsvorming op de zitting niet beïnvloed wordt door het onderzoek: de eerste fase van het onderzoek is geheel open en beperkt zich tot het feitelijk beschrijven van de zaak en de eigen ervaringen. Er zijn geen onderzoeksvragen gesteld die tijdens de zitting in een bepaalde situatie in de herinnering kunnen komen. Ook het beschrijven van de zaak wordt niet beïnvloed door dergelijke vragen. Pas nadat de beschrijving klaar is, wordt daarnaar vanuit onderzoeksoogpunt gekeken: wat heeft deze zaak te zeggen?

Een tweede aspect betreft de andere betrokkenen, met name de verdachten. Om hun privacy te beschermen zijn geen namen, data en plaatsen genoemd. (Een officier van Justitie herkende zichzelf in een gevalbeschrijving die ik in een afscheidsbundel voor een collega plaatste. Hij bleek daar geen probleem mee te hebben maar integendeel deze spiegel wel te waarderen.) Aan de andere kant speelt met name de verdachte een zo centrale rol, dat het nodig is een beeld te geven van tenminste zijn wijze van optreden. Ik heb mij daarbij zoveel mogelijk beperkt tot wat mijns inziens noodzakelijk is in het kader van het geval. Voor mijzelf heb ik tevens een korte beschrijving van de verschijning van verdachte gemaakt om hem mij weer voor ogen te kunnen brengen. Ik heb dit in deze publicatie weggelaten waarbij een overweging is dat het niet of nauwelijks- en wellicht soms zelfs averechts - zou bijdragen aan het inzicht van de lezer.

Daarmee ben ik gekomen bij een derde vraag n.l. of het uit moreel oogpunt juist is dergelijke beschrijvingen te maken: mag ik strafzaken beschrijven waarbij anderen - ik denk dan zowel aan slachtoffers als aan verdachten - vaak zeer existentieel betrokken zijn? Ik probeer aan deze vraag te voldoen door de wijze van beschrijven van de zaak waarbij respect voor de persoonlijkheid van alle betrokkenen centraal moet staan, hoe verwerpelijk het concrete handelen soms ook mag zijn. Naarmate ik daar meer in slaag, ervaar ik minder schroom om over betrokkenen te schrijven.

3. Vier gevallen

De zwaargewonde.

Op maandag bestudeerde ik het dossier, één van de 15 à 20 zaken voor de zitting. X. moet voorkomen voor twee misdrijven, een bedreiging en een inbraak. De inbraak is eenvoudig: X. bekent bij de politie en ook overigens lijken er geen complicaties te zijn. Bij de bedreiging ligt het anders: X. ontkent. Hier is derhalve een meningsverschil waarin ik zal moeten beslissen.

Het dossier is dun. Ik begin vooraan te lezen. Uit het proces-verbaal van de politie maak ik op dat 's nachts een melding is binnengekomen dat ergens in een tuin, een achtertuin, een zwaargewonde ligt. Vier politiemensen gaan erheen en worden door een onbekend gebleven man bij de gewonde gebracht. Ze vragen wat er aan de hand is. De "gewonde" komt overeind en schreeuwt tegen de politieagenten dat hij zijn eigen boontjes wel kan doppen en dat ze zijn tuin moeten verlaten. De politie zegt dat dat goed is, maar dat hij geen burengerucht moet maken. De man zegt ze dat ze eruit moeten en dat hij ze anders wat zal aandoen. De man gaat naar binnen. De politie hoort binnen o.a. een aanrechlade opengaan en weer dichtgooien. De man komt weer naar buiten met z'n rechterhand achter z'n rug en loopt dreigend op de politieagenten af. Deze wijken terug maar kunnen niet zo snel weg uit de tuin. Ze denken dat de man een mes in zijn rechterhand houdt. Ze gaan tot de aanval over: één agent slaat met zijn gummiknuppel met kracht op de rechterschouder van de man, een ander geeft hem een krachtige vuistslag in het gezicht. De man wordt aangehouden en meegenomen naar het bureau. Het blijkt dat hij geen mes in zijn hand heeft gehad.

Ik bekijk het strafblad van X. en vorm mij een zeer voorlopig oordeel over de straf. Daarbij houd ik voorlopig alleen rekening met de inbraak. De bedreiging laat ik liggen: het staat me noch feitelijk noch ook juridisch duidelijk voor ogen. Het beeld is wazig. Dat zal verder moeten worden uitgezocht op de zitting. Ik begin aan het volgende dossier.

Dinsdagochtend komt de zaak van X. weer bij me op. Het bevalt me niet dat het beeld zo wazig is gebleven. Wat moet ik daar morgen mee aan op de zitting? De rest van de zitting is klaar en ik heb tijd. Ik besluit het dossier nog eens te bekijken. Nu wordt bij herlezing duidelijker waarom één en ander wazig is:

- wie heeft opgebeld? Misschien een buurman, X. heeft n.l. naar eigen zeggen ruzie gehad met z'n concubine en heeft in z'n dronkenschap nogal geschreeuwd.
- hoe zijn de agenten in de achtertuin gekomen?
- hoe is de situatie in de achtertuin? Waarom konden de agenten niet weg?
- de man is aangehouden voor verzet tegen agenten die hun werk doen. Nu wordt ten laste gelegd bedreiging van vier mensen.

Mijn voorlopige conclusie is dat hier wellicht iets niet helemaal klopt en dat het een gevoelige zaak is omdat er politie bij betrokken is. Nu ik het dossier grondig meen te kennen, begin ik zin in zaak te krijgen.

Woensdagochtend is de zitting in de grote zaal van de rechtbank. Na enige andere zaken, kondigt de bode X.

aan. Ik herinner me niet of ik op dat moment de naam wel of niet herken. Verdachte heeft een advocaat. Ik pak mijn kopie van de dagvaarding; daarop heb ik bij het bestuderen aantekeningen gemaakt. Ik controleer de personalia van verdachte. X. is inmiddels gaan zitten op mijn verzoek. De officier zegt nog eens wat aan de verdachte verweten wordt. Ik geef de cautie en vraag hem naar de inbraak. Hij bekent grif.

Als ik over de bedreiging begin wordt hij obstinaat. Hij geeft de indruk dat hij vastbesloten is om niet over zich heen te laten lopen. Hij heeft zichzelf goed in de hand en vertelt zijn verhaal krachtig en duidelijk: hij was aangeschoten en had in huis fors geschreeuwd - dat was inderdaad misschien de reden dat de politie was gebeld. Hij lag niet, maar hij stond in de achtertuin toen de politie kwam (hij corrigeert mijn beeld dat er gras was; de hele achtertuin is bestraat). Hij heeft gezegd dat ze weg moesten gaan. Eén van de agenten is toen op zijn blote tenen gaan staan. Hij heeft die agent een duw gegeven. Hij is naar binnengegaan, heeft uit de ijskast een biertje gepakt en heeft een aanrechtlade dichtgedaan. Na een paar minuten is hij weer naar buiten gegaan om te kijken of de agenten er nog waren. Hij had toen zijn hand niet achter z'n rug. Ze waren er nog maar ze hadden weg behoren te zijn. Toen hebben ze hem geslagen: "ik ga in m'n eentje toch niet vechten met vier agenten...".

X. verklaarde voorts dat bij dat alles een getuige was geweest en hij wilde dat die gehoord zou worden. Deze getuige had zich nergens mee bemoeid maar was wel voortdurend in de achtertuin aanwezig geweest (in het proces-verbaal stond niets over een derde aanwezige). De raadsman houdt vol dat de getuige gehoord moet worden. De officier zegt dat hij dan wil dat ook twee van de agenten gehoord worden.

Ik verwijs naar de Rechter-commissaris met als aanvullende vraag dat er een beschrijving komt van de feitelijke situatie in de achtertuin.

Ik voorzag dat het een vrijspraak zou gaan worden maar vond het verstandig eerst één en ander nader uit te laten zoeken.

(Uit het nader onderzoek bleek dat het om een omschutte plaats achter de woning ging, waar men via een gang tussen de huizen en een poortje in de schutting, kon komen. De agenten waren in de buurt van het poortje blijven staan. Zij konden dus weg toen hun aanwezigheid ambtshalve niet meer nodig was. Eindoordeel: vrijspraak.)

In deze zaak waarin de verdachte ontkent en ik mij op basis van het dossier geen voldoende duidelijk beeld van de situatie kan vormen, is het van belang om ter zitting de noodzakelijke helderheid over de feitelijke gang van zaken te verkrijgen om vast te kunnen stellen of het ten laste gelegde feit bewezen is. Dat lukt en een nader onderzoek bevestigt het beeld dat ik mij tijdens voorbereiding en zitting had gevormd. Aan de helderheid wordt bijgedragen door een vanuit het oogpunt van de rechter gezien ideale verdachte: zelfbewust, mondig en redelijk.

Anders is dat in het volgende geval. Ook hier een ontkenkende verdachte. De situatie staat mij echter op basis van het dossier en de zitting wel helder voor ogen, zodat de vraag of ik tot een bewezenverklaring kan komen, elders ligt.

De autobestuurder.

Een geval van doorrijden na een aanrijding. Het zijn vaak moeilijke zaken omdat het enerzijds de vraag is of verdachte iets heeft gemerkt van het ongeval en anderzijds de verdachte zelf dat nogal eens ontkent. Zo ook in dit geval.

Uit het dossier blijkt dat verdachte in zijn personenauto op een gewone provinciale weg een vrachtauto heeft ingehaald, en dat het tegemoetkomende autoverkeer de berm is ingereden en krachtig heeft geremd met als gevolg dat drie van de tegemoetkomende auto's op elkaar zijn ingereden. Een passagier uit de eerste auto is daarbij gewond geraakt en er is forse schade aan de drie auto's. Een botsing met verdachte is voorkomen. Deze laatste is doorgereden. De vrachtwagenchauffeur is achter hem aan gereden en heeft bij een T-kruising verderop het nummer van de auto genoteerd. Hij vertelt daar voorts van dat verdachte door zijn rijgedrag, met name op die kruising, op hem de indruk maakte op de vlucht te zijn van de plaats des onheils. In het dossier zijn ook beschrijvingen en tekeningen van de situatie ter plaatse. Ik begrijp daaruit dat de weg even drie rijstroken breed is ten behoeve van een afslag naar een inrichting die daar gevestigd is. Verdachte verklaart bij de politie in de eerste plaats dat de vrachtwagen te langzaam reed voor de verkeerssituatie daar ter plaatse, in de orde van grootte van 60 km/uur. Daarom is hij gaan inhalen toen daar gelegenheid voor was op een plaats waar even een derde rijbaan was. Hij schrok toen hij naast de vrachtauto zat en tegenliggers zag. De vrachtauto hield niet in om hem sneller in te laten voegen, dat maakte de situatie moeilijker. Hij trok door en volgens hem was hij op tijd terug op de eigen weghelft zodat de tegenliggers helemaal niet de berm in hoefden. Hij heeft daar toen trouwens niets van gemerkt. Hij heeft ook geen klap gehoord van het op elkaar rijden van de drie auto's. Hij is gewoon doorgereden: niets aan de hand.

Ik vind dat verdachte het gebeuren in feite aan fouten van de andere betrokken weggebruikers toeschrijft en zijn eigen aandeel daarin probeert weg te cijferen.

De vrachtwagenchauffeur en de beide personen in de voorste tegemoetkomende auto geven een heel ander en met elkaar overeenstemmend beeld: door de snelle en doelmatige reactie van de voorste tegenligger is een, anders onafwendbare, frontale botsing voorkomen. Voorts verklaren alle getuigen, ook de bestuurders van de tweede en derde bij de aanrijding betrokken auto's, dat de verdachte wel gezien of gehoord moet hebben dat er een ongeluk gebeurde. Verdachte zal tussen de twintig en de dertig zijn en heeft een schoon strafblad.

Ik noteer als mogelijke straf een voorwaardelijke gevangenisstraf, een geldboete en ontzegging van de rijbevoegdheid voor een aantal maanden.

Ter zitting komt verdachte binnen vergezeld van een advocaat. Na de inleidende punten vraag ik hem of hij inderdaad vond dat de vrachtauto te langzaam reed. Hij bevestigt dat zonder meer. Zo gaat dat verder: hij reageert kort en afgemeten op mijn vragen maar gaat nergens verder op in en probeert ook niet om van zijn kant de zaak verklaarbaar of aannemelijk te maken. Met geen woord laat hij merken dat hij het vervelend vindt dat er een ongeluk is gebeurd en ook het naar voren brengen van de narigheid van de gewonde roept geen reactie op. Het komt allemaal kil over. Het enige moment dat hij uit de plooi komt is als

de advocaat aan hem vraagt of hij bij de T-kruising inderdaad ongebruikelijk hard heeft gereden, waarbij een snelheid van 70 à 80 km/uur wordt genoemd en ik hem wat verbaasd vraag of hij met die snelheid rechtsaf is geslagen. Dan lacht hij en zegt dat dat natuurlijk niet kan.

De officier zet de zaak netjes op een rij: de schrik van de verdachte, de verklaringen van de getuigen en het rijgedrag na het ongeluk. Zij vordert een boete en een voorwaardelijke ontzegging van de rijbevoegdheid. Ik vind dat een lichte eis, met dien verstande dat tijdens de zitting wel is gebleken dat verdachte zijn rijbewijs nodig heeft voor zijn werk. De raadsman vindt dat niet bewezen is dat verdachte iets van het ongeluk heeft gemerkt en dat hem dus niet verweten kan worden dat hij is doorgereden: vrij-spraak.

Ik sluit het onderzoek en doe meteen uitspraak waarbij ik de officier geheel volg, met de toevoeging dat ikzelf een zwaardere straf in mijn hoofd had maar toch - mede gezien zijn schone strafblad - geen reden zie om boven de eis van de officier uit te gaan. "U kunt in hoger beroep."

In dit geval had ik een helder beeld van het feitelijke gebeuren waarbij ik de inschatting van de tegenligger dat het nodig was de berm in te rijden om een frontale botsing te voorkomen als een gegeven aanvaardde. De vraag is of de verdachte het ongeluk gemerkt heeft. Ik kan dat op verschillende manieren toetsen. Ten eerste aan de verdachte zelf. Hier helpt me dat niet verder omdat hij weliswaar ontkent maar op geen enkele wijze aannemelijk probeert te maken dat hij niets gemerkt heeft zodat ik niet kan beoordelen wat zijn waarnemingsvermogen als chauffeur is. Ik kan de vraag voorts toetsen aan mijzelf als chauffeur. Mag ik dat echter? Ben ik een autobestuurder die als criterium kan dienen? De derde mogelijkheid tenslotte is dat ik mij "de modale chauffeur" probeer voor te stellen. Wat merkt een "gewone chauffeur" al of niet op, en is er reden daar in dit geval van af te wijken. Langs deze laatste weg kom ik tot de conclusie dat verdachte het ongeluk gemerkt moet hebben.

Uitgaande van een bewezenverklaring zag ik tijdens mijn voorbereiding aanleiding voor een straf die boven de gepubliceerde richtlijnen voor door het openbaar ministerie te eisen straffen uit gaat. Reden daarvoor was het ergerlijke rijgedrag voor het ongeluk, de ernst van de schade en de houding van verdachte die zich in het geheel niet verantwoordelijk lijkt te voelen. Het verloop van de zitting brengt mij nog niet tot andere gedachten, maar nadat de officier haar lagere, meer gebruikelijke, straf heeft geëist, besluit ik mij daar bij aan te sluiten. Ik doe dat omdat zij eenzelfde beeld van het feit blijkt te hebben als ik, en omdat ik niet geheel zeker ben van mijn motieven voor de zwaardere straf. Irritatie over het rijgedrag speelde daarbij een rol, evenals de houding van verdachte tegenover het gebeurde en tijdens de zitting. In hoeverre is mijn mening daarover van belang voor de strafmaat? Ik weet dat over beide maatschappelijk ook anders wordt gedacht. In haar op de richtlijnen gebaseerde eis geeft de officier de maatschappelijke norm aan voor de strafmaat bij een normaal geval van doorrijden na aanrijding.

In het geval van "de autobestuurder" blijkt bij nadere beschouwing een streven om een verbroken (sociaal) evenwicht te herstellen voor mij een rol te spelen. Dit wordt

duidelijk doordat verdachte zich daaraan niets gelegen laat liggen. Hij ontkent indertijd gemerkt te hebben bij een ongeluk betrokken te zijn geweest, maar ook nu hij weet dat dat het geval is (ik laat de schuldvraag buiten beschouwing), laat hij op geen enkele manier blijken het vervelend te vinden dat mensen gewond zijn geraakt en schade is aangericht. Het lijkt of hij zijn ontkenning uitbreidt tot zijn medeleven met het hele gebeuren. Mij kost het moeite om mij te beperken tot de (kille) buitenkant van de zaak en niets te kunnen bijdragen aan het herstel van een situatie waarin de verschillende betrokkenen (slachtoffers, verdachte en derden) op de zaak kunnen terugkijken als een ongelukkige gebeurtenis die zo goed en zo kwaad als dat gaat tot een oplossing is gebracht. Ik ervaar dat als een vorm van "mager recht".

In de "slechte zaak" speelt een ontkenning geen rol en wordt toegegeven dat inbreuk is gemaakt op de wet. Verdachte blijkt zich daarover echter niet schuldig te voelen. Dat bemoeilijkt het zoeken naar een rechtvaardig vonnis.

Een slechte zaak.

Aan verdachte wordt verweten dat hij ten onrechte een bijstandsuitkering heeft gekregen over een periode van ongeveer een jaar. Volgens de berekeningen van de sociale dienst heeft hij meer dan (10.000,- teveel gekregen. Hoewel hij in die periode in feite samenwoonde met een vrouw die een eigen inkomen uit een baan had, heeft hij dat niet opgegeven. Als hij dat wel had gedaan zou hun gezamenlijke inkomen (((1.500,-/maand uit de baan van de vrouw) zodanig zijn geweest dat zijn uitkering nog maar klein zou zijn gebleven.

Uit het dossier blijkt dat mijnheer, een vijftiger, een jaar of vijf geleden werkloos geworden is. Mevrouw en mijnheer woonden toen al samen. Geleidelijk aan is zijn uitkering minder geworden, totdat hij tenslotte minder dan (200,-/maand kreeg. Mevrouw had het daar moeilijk mee en toen ze bovendien nog (700,- meer belasting moest betalen omdat mijnheer bij haar woonde, was haar geduld op. De belastingsinspecteur vertelde dat mijnheer een volledige uitkering zou krijgen als hij op zichzelf zou wonen. Dit bracht mevrouw ertoe om tegen mijnheer te zeggen dat het haar erg speet, maar dat het zo niet langer ging, en dat hij dus beter apart kon gaan wonen. Mijnheer heeft het huis verlaten en heeft een kamer gehuurd, eerst in een andere gemeente en later weer in dezelfde gemeente waar mevrouw woonde.

Dat is zo voortgegaan totdat de sociale dienst argwaan kreeg en de sociale recherche op het spoor zette. Deze is op bezoek gegaan bij de bureaus van mevrouw, drie bureaus. Zij verklaren allemaal dat ze niet beter weten dan dat het stel getrouwd is, en dat mijnheer daar altijd is: hij laat 's ochtends en 's avonds de hond uit; één buur heeft hem zelfs wel eens 's ochtends om 7 uur zien staan afwassen. De sociale recherche is ook gegaan naar het pand waar mijnheer een kamer heeft gehuurd boven een cafetaria. De medekamerhuurders en de huisbaas verklaren dat ze mijnheer daar zelden of nooit zien. De kamer van mijnheer maakte een ongebruikte indruk, het bed was niet beslapen. Mijnheer en mevrouw werden beiden als verdachten door de politie gehoord. Zij vertelden beiden, ieder op hun eigen manier, hoe het allemaal gegaan is. Zij draaiden niet om de feiten heen. Zij leken zich van geen schuld bewust te zijn: er was niet genoeg geld om van te

leven, mijnheer kon een volledige uitkering krijgen door een kamer te huren. Hij had geen ruzie met mevrouw dus was hij daar alle dagen en veelal ook 's nachts.

Ik zit met de zaak in mijn maag. Ik kan met mijn verstand beredeneren dat hier sprake is van uitkeringsfraude. Ik kan ook rationaliseren dat een dergelijke overtreding van de wet gestraft moet worden. Dit blijkt echter onvoldoende te zijn om mijzelf ervan te overtuigen dat ik rechtvaardig handel door deze man te straffen.

Ik zoek op wat bij ons gebruikelijk is voor een sociale fraude van deze omvang: géén gevangenisstraf. Ik draai in een cirkeltje rond in mijn gedachtegang. Mijn eerste conclusie is dat hieruit weer blijkt hoe gewenst het is dat we in Nederland tot een basisinkomen voor iedereen komen: dat bevordert het sociale in tegenstelling tot het huidige systeem. Maar dat helpt nu niet. Hoe moet ik deze man duidelijk maken dat hij fout is? We hebben met z'n allen uitgemaakt dat je met z'n tweeën van iets meer dan (1.500,- per maand moet kunnen leven en dus mag je niet onder valse voorwendsels een uitkering extra versieren. Beide conclusies schrijf ik op mijn kopiedagvaarding.

Ter zitting verschijnt verdachte met een advocaat. Verdachte is een vriendelijke, wat stille, oudere man. Hij zegt niet veel. Het klopt allemaal wel wat ik hem voorhoud. Alleen die verklaringen van zijn medekamerbewoners daar klopt niets van, die mensen waren ook altijd stomdronken, ze drinken wel een krat bier per dag. En de huisbaas hoeft hem niet gezien te hebben, je kunt buitenom bij de kamers komen. Maar ja, het klopt ook wel als ik zeg dat hij een kamer heeft gehuurd vanwege de uitkering en dat hij veel bij mevrouw is, daar is het toch gezelliger dan bij die dronken kerels, en hij heeft de hele dag niets te doen. Dan komt de eis van de officier, een kleine boete gezien het inkomen ((350,-) en een voorwaardelijke gevangenisstraf. Ik vraag me af of ik de boete weg kan laten ... De advocaat refereert zich wat betreft het feit aan mijn oordeel - dat betekent dat zij het ermee eens is dat hij uitkeringsfraude heeft gepleegd - en zij vindt de strafmaat ook redelijk.

Ik kijk ongelukkig naar verdachte en vraag of hij nog wat zeggen wil. Hij vindt het best zo, zijn zorg is alleen dat hij die (350,- natuurlijk niet in één keer kan betalen. Ik vonnis conform.

Het toeval wil dat de groep plattelandsvrouwen die de zitting bijwonen na deze zaak opstappen. Op mijn vraag of er nog vragen zijn, vraagt een mevrouw of ik dat niet erg veel vond (350,- voor deze verdachte.

Lex dura sed Lex. Ik kan niet op mijn eigen rechtsgevoel steunen in deze zaak. Evenals in het vorige geval wordt juist doordat ik in de concrete situatie geen steun daaraan heb, voor mij duidelijk dat het gaat om een aspect dat van belang is voor mijn oordeelsvorming. Hier betreft dat het rechtsgevoel. Ik ervaar in deze zaak een spanning tussen mijn rechtsgevoel en de wet. Een belangrijke factor om desalniettemin tot de uitspraak te komen, vormde de overeenstemming tussen officier en advocaat over feit en strafmaat.

In de zaak over het reclasseringsrapport is geen sprake van een spanning tussen rechtsgevoel en wet. Zonder meer is duidelijk dat verdachte, mede gezien zijn strafrechtelijk verleden, een flinke straf verdient. Daar blijkt

zich echter een andere factor voor te doen die van betekenis is voor het oordeel over de straf.

Een reclasseringsrapport.

Hij behoort tot een bij de strafrechters bekende familie. Hij heeft een forse straflijst. Dit keer is het niet zo heel erg veel: een braak in een bedrijfsauto om gereedschap buit te maken, doorrijden na een botsing met een lantaarnpaal, nog iets dat ik me niet meer herinner, en tenslotte medepllichtigheid aan een kraak uit een auto -ik meen een filmcamera- waarbij hij de dader naar de plaats van het delict heeft gereden. Dit laatste is gebeurd kort nadat hij van de rechtbank een flinke gevangenisstraf had gekregen.

Er is ook een oud reclasseringsrapport naar aanleiding van de vorige zaak, maar dat heeft toen kennelijk de rechtbank er niet toe gebracht af te zien van onvoorwaardelijke gevangenisstraf. Ik noteer voor mijzelf als mogelijke strafmaat een gevangenisstraf van een aantal weken. Op verzoek van verdachte werd de zaak aangehouden. Hij was verhinderd (ziekte?). Bij herlezing van het dossier voor de nieuwe zitting, stuit ik opnieuw op de passage waar verdachte vertelt over zijn aanrijding met de lantaarnpaal: er zat een "oneffenheid" in zijn patates die op de versnellingsbak van de auto stond. Terwijl hij daarmee bezig was, raakte de auto uit koers. Toen hij na de klap opkeek, zag hij o.a. dat het gezicht van zijn vriendin onder de mayonaise en patates zat.

De verbalisanten zullen wel pret hebben gehad toen ze dit noteerden. Ik heb ook opnieuw plezier in de plastische beschrijving. Het oude reclasseringsrapport zit niet meer in het dossier maar ik vind dat geen probleem. Ik laat mijn voorlopig oordeel over de strafmaat voor wat het is.

Dit keer verschijnt verdachte vergezeld van een advocaat. Hij bekent de feiten. Hij antwoordt nogal dromerig en erg onthecht op mijn vragen. Ik vraag of hij nog steeds samen is met zijn vriendin (oude reclasseringsrapport). Hij antwoordt dat hij bij zijn moeder woont, maar dat de relatie met zijn vriendin redelijk goed is. Ik denk aan uitkeringsfraude.

Ik geef het woord aan de officier voor nadere vragen aan de verdachte. Zij blijkt echter een vraag aan de politierechter te hebben: heeft hij het nieuwe reclasseringsrapport ook gezien? Ik zeg dat niet gezien te hebben, het is ook niet op de plaats in het dossier waar het zou horen te zijn. Ik ga op zoek in het dossier. De officier oppert de map "voorlopige hechtenis", want het rapport is opgesteld ten behoeve van een verzoek om daaruit te worden geschorst. Ik weet daar wel iets van. Hij zat toen vast onder verdenking van een (poging tot) bankoverval. Dat is echter niet ten laste gelegd - dan zou hij voor de meervoudige kamer zijn gekomen - en dat heb ik dus verder laten schieten. Ik vind daar inderdaad een reclasseringsrapport en neem het hardop door. Dat geeft een heel ander beeld. En wel van een man uit een crimineel milieu en met een aanzienlijk crimineel verleden, maar die nu probeert - mede onder invloed van zijn vriendin waar hij een kind bij heeft - daaruit los te komen. Dat gaat niet gemakkelijk en ook niet vlekkeloos, maar hij probeert het: zo heeft hij zich bij de bankoverval op een beslissend moment daaruit terug getrokken hoewel hij wel aan de voorbereiding had meegedaan met o.a. zijn broer. Op een

vraag van de officier vult hij nog aan dat hij met zijn vriendin samenwoont zolang dat gaat, maar naar zijn moeder gaat als de spanningen te groot worden. Hij vertelt verder dat zijn zoontje inderdaad dol op hem is en heel moeilijk zonder hem kan, en dat hij ook in de tijden dat hij bij zijn moeder woont de jongen dagelijks ziet.

De officier houdt haar requisitoir en benadrukt daarin hoe verdachte met muntjes in de hand in een telefooncel stond voor een beslissende telefoon voor de roofoverval, en toen dacht: "ik doe het niet, ik doe niet mee". Verdachte knikt enkele keren herkenkend en bevestigend. De officier stelt voor dat verdachte dit keer ondanks zijn crimineel verleden dienstverlening zal doen. Zij heeft sterk de indruk dat hij probeert om uit het dal omhoog te kruipen en wil hem daarbij helpen. Ik vraag aan verdachte wat hij van de eis van de officier vindt. Hij lijkt weer even wakker te moeten worden, maar zegt dan dat hij graag dienstverlening wil doen. Ik denk aan de organisaties die op vrijwillige basis dienstverleningsplaatsen ter beschikking stellen, en vraag of hij denkt dat aan te kunnen, b.v. op tijd komen, doen wat je opgedragen wordt en goed werken. Hij bevestigt dat. De raadsman ondersteunt het voorstel van de officier. Bij het laatste woord van verdachte vraag ik nogmaals of hij de dienstverlening echt ziet zitten en voeg daaraan toe dat hij, als er ook maar iets misgaat, alsnog naar de gevangenis gaat. Hij beaamt nu wat krachtiger de dienstverlening, en voegt daar bijna enthousiast aan toe dat hij graag wil werken en dat de dienstverlening misschien wel een opstap kan zijn om meer permanent te gaan werken. Ik doe uitspraak: voorwaardelijke gevangenisstraf met als bijzondere voorwaarde een dienstverlening van het bijpassende aantal uren.

Voor mijn eigen gevoel moest ik nogal een ommezwaai maken toen het reclasseringsrapport boven tafel kwam. Het zittingsgedeelte daarvoor had ik nogal zakelijk met weinig bereidheid tot "gezeur", misschien zelfs een beetje sceptisch, doorgemaakt en nu bleek het allemaal heel anders te zijn.

Karakteristiek voor deze zaak vind ik, hoe voorlopige inzichten en meningen - hoe voor de hand liggend en redelijk ze ook lijken te zijn - zodanig voorlopig en bewegelijk moeten blijven dat alle ontwikkelingen nog mogelijk zijn, en hoe de definitieve oordeelsvorming pas mag plaatsvinden op het moment dat daarvoor door de wet wordt aangegeven: na het sluiten van het onderzoek ter terechtzitting.

De mogelijkheden van de dader om binnen de sociale relaties zijn plaats te vinden blijken van betekenis voor een als juist ervaren strafmaat. Anders dan in het geval van de autobestuurder waar van een streven naar herstel van een sociaal evenwicht niets blijkt, is hier dat streven wel aanwezig. De vraag speelt dan een rol hoe het zit, enerzijds met de mogelijkheden, maar anderzijds tevens met de inzet van betrokkene om die mogelijkheden inderdaad te gebruiken. In de situatie ga ik er vanuit dat het hier iemand betreft die zijn best doet om binnen de gemeenschap te functioneren. Ik ervaar dat dat van betekenis is voor mijn mening over de strafmaat.

4. Een eerste evaluatie

Een eerste doelstelling van deze publicatie is om een methode te vinden waarop het onderzoeksmateriaal op een aanvaardbare wijze gepresenteerd kan worden (zie voorgaand hoofdstukken). Daarnaast probeer ik een begin te maken met de vraagstelling rond de persoon van de rechter in het strafproces.

Kan aan de hand van de beschreven gevallen al iets gezegd worden over de vraag in hoeverre een relatie bestaat tussen de ervaringen van de rechter en het streven naar een rechtvaardig vonnis? Uit de slechte zaak blijkt dat ik mijn gevoel voor rechtvaardigheid gebruik om in een strafzaak tot een oordeel te komen. Aan de andere kant valt uit het geval van de autobestuurder te leren dat ik voorzichtig moet zijn om b.v. gevoelens van irritatie een rol te laten spelen. Het is mijn persoonlijke mening dat de zogenaamde snelle rijders, afbreuk doen aan de sociale kwaliteit van het wegverkeer. Voor mensen die veel op de weg zitten kunnen het juist de "slakken" zijn die een vlotte doorstroming bemoeilijken. Hier doet zich een dilemma voor. Ik ervaar dat ik mijn gevoel (voor rechtvaardigheid) nodig heb om naar een juist oordeel te kunnen streven, maar aan de andere kant kunnen gevoelens daarvoor tevens een belemmering zijn. Dat roept de vraag op of er iets valt te doen aan de kwaliteit van het gevoelsleven? Dat is een vraag die ik mijzelf als rechter stel. Daaruit volgt voor mij de voorlopige conclusie dat ik in het strafproces voorzichtig moet zijn met het hanteren van mijn gevoelens en het daaraan geven van een te vaste vorm, al is het maar omdat hun oorsprong soms zo moeilijk terug te vinden is.

Ik bevind mij als rechter in het spanningsveld tussen de terughoudendheid die nodig is voor het streven naar een rechtvaardig vonnis enerzijds en anderzijds de plicht om recht te spreken (artikel 13 van de wet houdende algemene bepalingen der wetgeving van het Koninkrijk (laatstelijk gewijzigd in 1917) bepaalt: "De regter die weigert regt te spreken.....kan uit hoofde van regtsweigering vervolgd worden"). Misschien verklaart dit iets van de existentiële ervaring die ik in de inleiding noemde.

Dat in bepaalde gevallen een relatie bestaat tussen het eigen beleven van de rechter en het streven naar een juist vonnis, blijkt derhalve. Wellicht is de rechter in feite zelf de weegschaal van Vrouwe Justitia en niet zozeer degene die deze bedient.

Hetzelfde probleem van de noodzakelijke terughoudendheid, speelt naar mijn indruk een rol bij het gesprek met derden over strafzaken (en ook bij deze publicatie derhalve); ik heb gemerkt dat anderen het in het algemeen, evenals ik, moeilijk vinden om afstandelijk naar de beschrijving van een zaak te kijken en de neiging groot is om snel tot -soms nogal absolute- oordelen te komen. Met andere woorden, een wetenschappelijke onderzoekshouding tegenover strafzaken lijkt niet gemakkelijk te zijn. Wat betreft het rechtspreken zelf kan men zich bovendien afvragen of een dergelijke houding past bij eerdergenoemd spanningsveld waarin het vonnis tot stand komt. Dat ligt echter anders wanneer geprobeerd wordt er van buitenaf naar te kijken, zoals in deze publicatie. Dan is een meer afstandelijke onderzoekshouding wenselijk en wellicht ook eerder mogelijk. Ik heb gemerkt dat het fei-

telijk beschrijven van een zaak mogelijkheden biedt naar mate het daarbij lukt om het opnieuw oordelen over de vele beslissingsmomenten, achterwege te laten en zich te beperken tot het laten zien van enkele van de dilemma's die zich voordoen. Ik hoef in het geval van het reclaseringsrapport niet opnieuw te beoordelen in hoeverre ik het rapport mee zal nemen bij het bepalen van de strafmaat, ofwel toch meer nadruk zal leggen op de gepleegde misdrijven nu en in het verleden. Ik kan volstaan met het weergeven van het probleem. Het uiteindelijke oordeel dat voor de betrokkenen in het strafproces zo centraal staat, zal in het onderzoek een meer ondergeschikte rol moeten spelen om de weg naar dat oordeel en de beslissingsmomenten op deze weg, beter zichtbaar te kunnen maken.

In deze evaluatie kan ik ook een andersoortig effect van het onderzoek vermelden: ik merk dat het beschrijven van een zaak mijn bewustzijn vergroot van het proces dat zich in een strafzaak afspeelt. In de "slechte zaak" vond ik het tijdens voorbereiding en behandeling moeilijk om tot een oordeel te komen. Door het opschrijven van de zaak na afloop legde ik vast wat zich afspeelde en ontstond al doende meer inzicht. Door nadien met de zaak bezig te blijven - de beschrijving deed dienst als de foto die men van een gebeurtenis maakt om zich deze weer in herinnering te kunnen brengen - werd geleidelijk aan duidelijker waarom ik het moeilijk had gehad.

Ik heb voorts gemerkt dat meer bewustzijn van wat gebeurd is, ertoe leidt dat het in een volgend geval met soortgelijke aspecten gemakkelijker is zich een eigen oordeel te vormen: de vrijheid van oordeelsvorming neemt toe. Het begrip "vrijheid" hanteer ik hier in de zin dat de mogelijkheden toenemen om de zaak op zijn eigen merites te beoordelen doordat meer controle wordt verkregen over stoorzenders die zich zowel van buitenaf kunnen laten horen, als vanuit degene die moet oordelen zelf. Deze benadering van dit begrip ontleen ik aan de filosoof Steiner (1894), de grondlegger van de antroposofische beweging. Na het geval van de autobestuurder te hebben beschreven, merkte ik meer ruimte te hebben gekregen om een volgende keer objectiever naar een vergelijkbare zaak te kijken. Om mij nu als voorbeeld te beperken tot het fenomeen van snelrijdende autobestuurders, meen ik te kunnen vaststellen dat mijn persoonlijke mening daarover dezelfde is gebleven als vroeger, maar dat ik door deze zaak wellicht wat onafhankelijker ben geworden van mijn eigen gevoelens ter zake.

5. Discussie

Wat heeft de persoon van de rechter met rechtvaardigheid te maken? In het in de inleiding genoemd onderzoek namen Van Duyne en Verwoerd (1985) de beraadslagingen in de raadkamer van een meervoudige strafkamer waar, in een poging om op basis daarvan een zeker kwalitatief inzicht te ontwikkelen in de vraag hoe strafvonnissen tot stand komen (in de besloten raadkamer overleggen en besluiten de drie betrokken rechters over het vonnis nadat het openbare onderzoek op de zitting is afgesloten). Zij namen als uitgangspunt dat uit eerder onderzoek is gebleken dat de persoon van de strafrechter belangrijk is voor de inhoud van de strafrechtelijke beslissing, maar voegden daaraan toe dat de meeste onderzoeken niet zijn gebaseerd op een analyse van het beslissingsgedrag bij het nemen van het strafrechtelijk besluit. Zij bepleiten dat de bestaande kennis (voornamelijk uit kwantitatieve dossieronderzoeken) wordt aangevuld met "een verdergaand inzicht in de wijze waarop strafrechtelijke beslissers te werk gaan en tot hun beslissingen komen". Het zal niet verbazen dat ik deze doelstelling belangrijk vind. Ook de gekozen onderzoeksmethode spreekt me aan: een verkennend en interpreterend observatieonderzoek, een beschrijving dus van wat de onderzoekers waarnemen. Aan de hand van voor andere beslissingsgebieden ontwikkelde psychologische theorieën probeerden de onderzoekers vervolgens de observaties te interpreteren. Zij kozen voor deze weg, omdat ze moesten vaststellen dat een theorie over het strafrechtelijke beslissen waaruit hypothesen kunnen worden afgeleid, die dan door middel van onderzoek getoetst kunnen worden, niet voorhanden was. Ik heb dit onderzoek ervaren als een moedige poging om wat dichter te komen bij de maatschappelijk noodzakelijke beantwoording van de vraag waar rechters uiteindelijk hun vonnis vandaan halen. Ondanks de teleurstellende slotbeschouwing (over o.a. kostenaspecten) die mijns inziens slaat als een tang op een varken, blijf ik de doelstelling van van Duyne en Verwoerd belangrijk vinden. Meer inzicht in de besluitvorming van strafrechters lijkt noodzakelijk om ook in de toekomst aanvaardbaar te laten blijven dat mensen over de (mis)daden van andere mensen oordelen. Wellicht moeten we een stap verder gaan en aan de rechter zelf vragen hoe hij aan zijn oordeel komt en of hij daarin inzicht kan ontwikkelen (theorievorming?). Het minst ingewikkeld is dat bij een alleenzittende rechter, zoals in mijn geval. Het is op deze weg dat ik mij probeer te begeven. Ik ben me daarbij bewust dat iedere afzonderlijke deelnemende rechter in een dergelijk onderzoek een eigen ontwikkelingsweg zal gaan. Dat brengt mede dat de maatschappelijke betekenis groter zal worden naarmate meer rechters deze onderzoeksmethode willen hanteren en zo al doende tevens bijdragen aan een verdere bewustwording die nodig is om te kunnen laten zien hoe strafrechters tot hun vonnis komen (de vraag van Peters). Een meer direct rendement is aanwezig indien mijn indruk juist is (zie hfst 4) dat het doen van een dergelijk onderzoek helpt om de mogelijkheden om recht te spreken verder te ontwikkelen.

Janse de Jonge (1991), medewerker van het Willem Pompe instituut voor strafrechtswetenschappen te Utrecht, schrijft dat hij ervaart hoe "onpersoonlijk en me-

chanisch, hoe onverschillig er gestraft blijkt te kunnen worden". Hij zoekt vervolgens naar nieuwe wegen om de persoon van de dader in het strafproces betrokken te houden. Dat hij dat zo ervaart is op zich al van zodanig belang dat het aandacht behoeft onafhankelijk van de vraag of de waarneming juist is. "Mechanisch" of "onverschillig" straffen zal, naar ik verwacht, door een ieder worden afgewezen. Hoe zit dat met "onpersoonlijk" straffen? Het gelijkheidsbeginsel weegt zwaar in onze samenleving: onder gelijke omstandigheden past voor een vergelijkbare dader eenzelfde straf voor eenzelfde feit. Naast de verdachte is o.a. ook de persoon van de rechter betrokken bij het vonnis dat immers door hem wordt gewezen. Voor zover persoonlijke sym- of antipathieën van de rechter een rol spelen bij de hoogte van de straf, doet dat afbreuk aan de kwaliteit van het vonnis. Hoogleraar strafrecht van Veen (1983) vindt de persoon van de rechter inderdaad een reden om voorzichtig te zijn met het betrekken van de persoon van de dader in het strafproces. Hij zoekt naar wegen om duidelijker te krijgen waar het over gaat als we de persoon van de dader mee willen wegen, in de verwachting dat daardoor meer objectiviteit kan worden bereikt. De op rechtsgebied deskundige journalist Kuitenbrouwer (NRC 07-09-91) daarentegen waarschuwt bij bespreking van het proefschrift van Janse de Jonge dat afscheid van de persoon van de dader tevens "het vaarwel betekent van een ander hoofdpersonage in de strafrechtspeling: de rechter". Met van Veen en Kuitenbrouwer ben ik het eens dat de personen van verdachte en rechter bij elkaar horen. Vanuit mijn gezichtspunt gezien: als de rechter niet meer als persoon bij het strafproces betrokken is valt de mogelijkheid weg om naar de persoon van de verdachte te kijken. Dit brengt ons terug bij de vraag in hoeverre de rechter als persoon bij het strafproces betrokken is, en dat ook móet zijn om de persoon van de dader (en andere betrokkenen, bijvoorbeeld slachtoffers) in beeld te houden. Dat de verdachte als persoon gezien en behandeld wil worden, is een wens die ik bij voortduring ervaar (dit betekent niet dat de persoonlijke presentatie van verdachte altijd evenwichtig is, maar dat doet ten principale niet af aan genoemde wens). Soms zijn er uitzonderingen op deze regel: dat kan in de opstelling van de verdachte liggen zoals bij "de autobestuurder". Het kan voorts mede afhangen van de aard van het strafbare feit of er aanleiding is de persoonlijke omstandigheden van verdachte in de zaak te betrekken. Bij bepaalde veel voorkomende en gemakkelijk objectificeerbare misdrijven (het standaardvoorbeeld is rijden onder invloed van alcohol) zal slechts bij uitzondering reden zijn om persoonlijke omstandigheden mee te laten wegen bij de strafmaat. Hoe dichtbij in bovengenoemd voorbeeld een dergelijke uitzonderingssituatie in de praktijk toch weer ligt, blijkt wanneer het rijbewijs in het geding komt en een beroep wordt gedaan op de onmisbaarheid daarvan voor het werk van verdachte. Dan moeten weer persoonlijke omstandigheden worden gewikt en gewogen.

Zoals uit deze publicatie moge blijken heb ik niet ervaren dat ik uit het strafproces verdwenen ben (ik heb geen reden om te veronderstellen dat dat voor mijn collega's anders zou liggen). Aan de andere kant ervaar ik tevens het streven naar een soortgelijke straf in een vergelijkbare situatie als een gerechtvaardigd verlangen. Zoals eerder gezegd heeft dit streven een operationele vorm gekregen

in de strafmaatrichtlijnen voor een aantal delicten (zie inleiding). In het geval van "de autobestuurder" speelden de strafmaatrichtlijnen een rol. Feitelijk stel ik vast dat ik in dit geval uiteindelijk de op deze richtlijnen gebaseerde eis van de officier heb gevolgd. Toch had ik ook in deze zaak wel degelijk het gevoel als persoon erbij betrokken te zijn.

Hoe zit dat dan? Enerzijds bestaat de wens dat de dader van een misdrijf in zijn strafproces als mens (h)erkend blijft worden, en anderzijds is het gelijkheidsbeginsel belangrijk. Voor het eerste is een rechter nodig, voor het tweede kan hij een sta-in-de-weg zijn. Moet ik kiezen tussen het mij samen met de persoon van de dader uit het strafproces te laten drukken, of het bewust geen rekening houden met de op strafmaatrichtlijnen gebaseerde eis van de officier? Of kunnen wellicht de strafmaatrichtlijnen dienstbaar worden gemaakt aan het streven van de rechter naar een rechtvaardig vonnis? Ik verwacht dat deze problematiek van het spanningsveld tussen gelijkheid en individuele behandeling van betekenis zal zijn voor een volgende fase van dit onderzoek.

Uit de veelheid van ervaringen komen in dit stadium van het onderzoek voor mij enkele elementen naar voren waaromheen een streven naar rechtvaardigheid gegroepeerd zou kunnen worden.

Op de eerste plaats komt de wet. Ik herinner mij hoe professor Pompe bij mijn afstudeerexamen strafrecht (dat was toen nog mondeling) de vraag voorlegde waar ik voor zou kiezen als in een bepaald geval de letter van de wet tot een bewezenverklaring van het ten laste gelegde moest leiden, maar mijn rechtvaardigheidsgevoel mij zou aangeven dat hier geen veroordeling op zijn plaats was. Ik antwoordde dat als de wet duidelijk is, een veroordeling moet volgen. Ik merkte hoezeer Pompe teleurgesteld was door dit antwoord. Hij ging er echter niet verder op in. Mijn antwoord was (en is) gebaseerd op de wet. Artikel 11 van eerdergenoemde wet "houdende algemene bepalingen" luidt: "De rechter moet volgens de wet recht spreken: hij mag in geen geval de innerlijke waarde of billijkheid der wet beoordelen". Toch had ik wellicht een ander antwoord kunnen geven. Bijvoorbeeld langs de lijn zoals dat in het handboek van het Nederlandse strafrecht van Hazewinkel-Suringa (1953) wordt geformuleerd: "Over de wijze waarop de strafrechter bij het vinden van het recht in een concreet geval te werk gaat zal vermoedelijk wel opgaan de tegenwoordig, meen ik, algemeen aanvaarde opvatting, dat hij als geschoold en ervaren persoon met een zekere normatieve intuïtie aan de hand van ervaring met vergelijkbare gevallen en beslissingen tot een voorlopig inzicht komt, waarna hij dit inzicht in een volgende fase analyseert." Pas later komt in het handboek het geciteerde artikel 11 aan de orde. Ik concludeer daaruit dat het mogelijk is om vanuit een ander gezichtspunt dan dat van Montesquieu ("Dans l'état républicain"-naar zijn opvatting het type van de ideale staat-"il est de la nature de la constitution que les juges suivent la lettre de la loi") naar het werk van de rechter te kijken. Deze conclusie betekent niet dat het uiteindelijke oordeel niet aan de wet zou moeten voldoen. Toen ik, lang na mijn studie, strafrechter werd is mij opgevallen hoezeer ik ervoer dat wet en jurisprudentie in Nederland aansluiten bij mijn rechtsgevoel. Ik heb dit zo sterk ervaren dat dit voor mij nog steeds het

overheersende inzicht is. De in een later stadium meer zichtbaar wordende spanningen (zie b.v. de slechte zaak) hebben dit inzicht niet wezenlijk aangetast. In de concrete situatie is een dergelijke spanning voor de betrokkenen een veelal slechts in beperkte mate op te lossen probleem. Daarnaast zie ik deze spanningen voor de samenleving als waarschuwingssignalen die serieus genomen moeten worden om het algemene beeld ook in de toekomst te laten voortbestaan: als je je huis niet regelmatig bijschildert gaat het rotten. De relatie wet en rechtsgevoel is mede daardoor beweeglijk dat de Nederlandse strafwet (meer dan b.v. de Duitse) ten aanzien van de strafmaat aan de rechter veel ruimte laat om iedere afzonderlijke zaak op zijn merites te waarderen. Naast lage algemene strafminima (voor gevangenisstraf b.v. één dag), bestaat de mogelijkheid van rechterlijk pardon: U heeft het wel gedaan maar gezien de omstandigheden, krijgt U geen straf. Samenvattend ervaar ik in de praktijk bij uitzondering spanning tussen de toepassing van de wet en een streven naar rechtvaardigheid. In die gevallen is bijzondere aandacht noodzakelijk, mede vanuit de samenleving omdat haar toekomstige kwaliteit in het geding is.

Het streven naar rechtvaardigheid zelf is een tweede aspect dat ik afzonderlijk wil bespreken. De kwaliteit van een strafrechtelijke uitspraak wordt door de buitenwereld - veelal impliciet - getoetst aan de vraag in hoeverre men deze als rechtvaardig ervaart. Dat is - uitzonderingen daargelaten - geen absolute maar een relatieve zaak: een vonnis is min of meer rechtvaardig. De plattelandsvrouw die aan het slot van de "slechte zaak" vroeg naar de hoogte van de boete, had naar mijn indruk (met mij) moeite met het rechtvaardigheidsgehalte van deze uitspraak. In deze zin versta ik de gezaghebbende jurist mr. Scholten (1931) wanneer hij vanuit de rechter gezien zegt: "het is de gerechtigheid die wij nastreven". Wat betreft het strafrecht stipuleert Scholten daar overigens bij dat de wettekst zwaar moet wegen omdat de individu bescherming vindt in "de vastheid van de wettekst" tegenover de Staat. Hier vertoont zich een andere kant van de medaille van de "slechte zaak". De Amerikaanse hoogleraar filosofie Rawls (1972) onderzoekt het begrip rechtvaardigheid (justice) meer vanuit het perspectief van de samenleving. In zijn stelling dat "justice" voor samenlevingsvormen de belangrijkste deugd is, zoals "truth" voor de wetenschap, herken ik mijn eigen ervaringen in organisaties. In strafzaken komt deze kant op verschillende manieren naar voren. Soms heeft een als onrechtvaardig ervaren situatie iemand ertoe gebracht om zelf een misdrijf (b.v. mishandeling) te begaan. In het geval van "de slechte zaak" was voor verdachte het rechtvaardigheidsgehalte van de overtreden maatschappelijke regeling niet duidelijk. Het relatieve karakter ten slotte, dat het begrip mijns inziens in de praktijk heeft, vind ik terug bij Aristoteles wanneer hij in zijn beschouwing over het begrip "rechtvaardigheid" zegt: "het verwerklijken van gerechtigheid is het midden tussen onrecht doen en onrecht ondergaan" (boek V, hfst 9 van de Nicomacheia). Deze benadering van het begrip als een midden tussen twee uitersten, spreekt mij aan. Ik vind daar ook het beeld van de weegschaal van vrouwe Justitia in terug.

Een derde aspect dat ik steeds meer als van een zelfstandige betekenis ben gaan zien, betreft het herstel van een sociale relatie, het "vredestichten". Vanuit dit gezichts-

punt gaat het in het strafrecht om herstel van een verbroken evenwicht. Het kan daarbij gaan om de plaats van verdachte in de samenleving, en soms ook om de relatie tussen dader en slachtoffer. Het gaat om het herstel van een sociale relatie voor zover dat mogelijk is. Een begrip "vrede" dat met het hier bedoelde verwant is, vond ik in het oud-vaderlandse recht. De Groningse hoogleraar Immink beschrijft in zijn colleges (gepubliceerd in 1966) hoe de stamvrede bij de leden van de gemeenschap vooronderstelde de gezindheid om naar recht te leven. Hij verbindt dit met de individuele vrijheid in die zin dat voor de vrije mensen het leven in een gemeenschap mogelijk was door deze gezindheid. Indien moest worden vastgesteld dat deze gezindheid ontbrak, verloor betrokkene daarmee niet zijn vrijheid, maar wel het lidmaatschap van de gemeenschap, hij werd vredeloos en vogelvrij. Tussendoor zij opgemerkt dat Immink in dit verband laat zien dat strafrecht niet bestond en niet kon bestaan, omdat dit een verhouding van ongelijkheid inhoudt tussen strafopleggers en bestrafte. Een dergelijke verhouding is niet mogelijk tussen vrije mensen. In het vervolg van zijn colleges beschrijft Immink hoe geleidelijk aan de Staat ontstaat en daarmee het instituut van de "vrijen" wegvalt en het verschil in individuele vrijheid tussen "onvrijen" en "vrijen" steeds kleiner wordt. De hier beschreven houding ten opzichte van de samenleving ervaar ik in die zin nog als relevant voor deze tijd, dat ik in de dagelijkse praktijk bij de grote meerderheid van de verdachten de beschreven gezindheid waarneem. Ik noemde dat het streven naar een herstel van sociale relaties. Dat ik daar zelf ook gevoelig voor ben bleek toen zich een geval (de autobestuurder) voordeed waarin van deze gezindheid niet viel te merken. Het geval van het reclasseringsrapport is in dit verband interessant omdat ik in eerste instantie de indruk had te maken te hebben met een verdachte die zichzelf in nogal vergaande mate buiten de gemeenschap had geplaatst. Dat bleek echter anders te liggen. Hierdoor kwam dit strafproces in een geheel ander licht te staan hoewel de feiten precies dezelfde bleven. Eén van de belangrijke verschillen met het oud-vaderlandse rechtstelsel is naar mijn mening dat het tegenwoordig niet om een absolute zaak gaat, maar (opnieuw) om een relatieve. Van Immink begrijp ik dat dat in de door hem beschreven tijd anders was. Toen werd de zaak ofwel geregeld in overleg tussen gelijkwaardige vrije mensen, waarbij de direct betrokkenen in vrijheid het resultaat aanvaardden, ofwel volgde als bepaalde grenzen waren overschreden uitstoting uit de gemeenschap. Hoe verhoudt dit streven naar herstel van sociale relaties zich tot de twee eerdergenoemde elementen (wet en rechtvaardigheid)? Wanneer ik me deze vraag stel merk ik dat daarbij voorzichtigheid betracht moet worden. Al snel borrelen allerlei antwoorden op, zoals de nogal provocerende gedachte dat het wellicht niet gaat om een "neutrale" rechtvaardigheid die later in vergelijkend onderzoek kan worden vastgesteld, maar dat het gaat om rechtvaardigheid in de situatie, b.v. om de vraag in hoeverre in de rechtszaal aanwezigen en andere betrokkenen het vonnis als juist ervaren. Dan volgt echter onmiddellijk de tegenvraag hoe dat vastgesteld kan worden en of dit niet min of meer vergaand uitnodigt tot "toevallige beslissingen". Waarschijnlijk moet mijn ervaring bij het overwegen van dit aspect, ook aanleiding zijn om voorzichtig te zijn wanneer tijdens een proces blijkt van herstel van

persoonlijke of maatschappelijke sociale relaties sprake te zijn. De mate waarin getoetst kan worden of daarvan werkelijk sprake is blijft in het algemeen beperkt. Het gevaar voor "schijnvrede" mag niet worden onderschat (de andere partij is veelal niet op zitting aanwezig). Als het gaat om de relatie dader-samenleving is bovendien een vraag hoe tolerant de rechter in naam van de samenleving mag zijn. Men kan zich afvragen of ik van de dader in de zaak van het reclasseringsrapport, wellicht meer inzet had mogen en moeten vragen om binnen de perken van de wet te blijven. Wanneer wordt het rekening houden met iemands (on)mogelijkheden (valse) sentimentaliteit? Mijn voorlopige conclusie is dat dit aspect van betekenis is voor een rechtvaardig vonnis, maar dat terughoudendheid is geboden wanneer het zich voordoet.

Bij voortzetting van het onderzoek zal ik naar wegen zoeken om aan de hand van de praktijk na te gaan in hoeverre dit voorlopige kader (de onderlinge relatie tussen de wet, de toetssteen van de rechtvaardigheid en een streven naar herstel van sociale relaties) een toegang geeft tot de werkelijkheid.

6. Samenvatting en toekomstperspectief

Door een combinatie van factoren ben ik in 1988 met een onderzoek naar het strafrechtspreken begonnen: mijn werk als politierechter, het oprichten van een onderzoeksadviesbureau door de mij van eerdere samenwerking bekende A. de Vries en mijn oude wens om onderzoek te doen. Vier van de door mij in eerste instantie beschreven strafzaken, zijn opgenomen in deze brochure (de zwaar-gewonde, de autobestuurder, de slechte zaak en het reclasseringsrapport). Deze beschrijving is zo feitelijk mogelijk en probeert een beeld te geven van het gebeurde, zonder van onderzoeksvragen uit te gaan of (opnieuw) tot een oordeel te komen. Bij een eerste evaluatie blijkt dat mijn gevoel voor rechtvaardigheid een belangrijke rol speelt, maar dat ik daarmee met zorg moet omgegaan omdat (ongemerkt) andere factoren dit kunnen verstoren. Het beschrijven van strafzaken helpt om mij daarvan bewust te worden en er vervolgens wellicht beter raad mee te weten. Uit literatuur blijkt dat onderzoek wordt gedaan naar de betekenis van de persoon van de rechter voor het strafproces, maar dat daarbij nog weinig voortgang is gemaakt. De vraag blijkt wel actueel waarbij vanuit de wetenschap zowel de stelling wordt verdedigd dat rechters van onmisbaar belang zijn voor de strafrechtspraak, als de stelling dat voorzichtig moet worden omgesprongen met het geven van ruimte aan de persoon van de rechter. In de praktijk blijkt het gelijkheidsbeginsel geleidelijk aan meer gewicht te krijgen.

Vanuit mijn ervaring dat ik persoonlijk betrokken ben bij de strafprocessen waaraan ik als rechter deelneem, komen enkele elementen naar voren die ik ervaar als van betekenis voor een streven naar rechtvaardigheid. Op de eerste plaats komt de wet. In de uitzonderingsgevallen dat spanning bestaat tussen de toepassing van de wet en een streven naar rechtvaardigheid, is bijzondere aandacht noodzakelijk zowel in het belang van de individu als van de samenleving. Het streven naar rechtvaardigheid zelf is van centrale betekenis voor de rechtspraak. Aristoteles omschrijft het begrip als het midden tussen onrecht doen en onrecht ondergaan. Een derde aspect betreft het herstel van een sociale relatie, het vrede stichten in de samenleving. Bij de grote meerderheid van de verdachten neem ik waar dat dit wordt herkend. Het is echter moeilijk om vast te stellen in hoeverre men zich daarvoor ook daadwerkelijk inzet. Mijn voorlopige conclusie op dit punt is dat het van belang is, maar dat er voorzichtig mee moet worden omgegaan.

Zelf ervaar ik deze publicatie als de neerslag van een eerste ronde in het zoekproces naar rechtvaardigheid. In een volgende fase zal ik dat voortzetten. Het lijkt mij van belang om daarbij ruimte te houden voor nieuwe inhoudelijke aspecten en voor andere werkmethoden. Wat betreft het beschrijven van casussen heb ik gemerkt dat dat van wezenlijk belang is om met enige afstand naar de zaken te kunnen kijken en heb ik het voornemen daarmee door te gaan, maar zal mij daarbij nu moeten afvragen in hoeverre het ontwikkelde begin van een kader (hoofdstuk 5) gevolgen heeft voor de wijze van beschrijven van de gevallen. Een tweede factor die van betekenis is voor de toekomstige werkmethode betreft de vraag of collega-strafrechters mee willen doen aan dit onderzoek. In dat

geval zullen wij moeten bespreken of we methoden kunnen vinden die ieders individuele onderzoek tevens vruchtbaar kunnen maken voor het onderzoek als geheel. Wat betreft de inhoudelijke kant dienden zich al een aantal vragen aan die nadere aandacht behoeven. Hoe zit het met het spanningsveld tussen ieder individueel geval aan de ene kant en de strafmaatrichtlijnen aan de andere kant. En een tweede vraag: geven de in hoofdstuk 5 genoemde aspecten (wet, rechtvaardigheid, sociale relatie) inderdaad een kader waarbinnen verder gewerkt kan worden, of blijkt in de praktijk dat ze moeten worden aangevuld of gewijzigd?

Zonder het strafproces als geheel uit het oog te verliezen (inclusief de bewijsvoering dus), verwacht ik dat de aandacht zich in toenemende mate zal gaan richten op vragen rond de strafmaat, de juiste straf. Zelf ondervind ik op dat gebied de grootste behoefte aan het ontwikkelen van meer inzicht. Ik hoor dat ook wel van collega's. Maatschappelijk gezien is het probleem van de strafmaat in politiek-, sociaal- en cultureel opzicht een belangrijk vraagstuk.

7. Literatuur

- Aritoteles: Nikomachische Ethik. Band 6 in "Werke in Deutscher Übersetzung" uitgegeven door Ernst Grumach, Darmstadt 1956.
- Duyn, dr. P.C. van en mr. J.R.A. Verwoerd, 1985: Gelet op de persoon van de rechter, WODC-rapport, Staatsuitgeverij 's Gravenhage.
- Hazewinkel-Suringa, mr. D., 1953: Inleiding tot de studie van het Nederlandse strafrecht. Samson, H.D. Tjeenk Willink, Alphen aan de Rijn, elfde door mr. J. Rimmelink bewerkte druk, 1989.
- Immink, prof. mr. P.W.A.: De wording van staat en soevereiniteit in de middeleeuwen. Collegedictaat Rijksuniversiteit Groningen, Mededelingen van het Rechtshistorisch Instituut nr.3, Groningen 1966.
- Janse de Jonge, J.A., 1991: Om de persoon van de dader. Gouda Quint bv, Arnhem.
- Peters, mr. A.A.G., 1972: Het rechtskarakter van het strafrecht. Kluwer Deventer.
- Rawls, J., 1972: A theory of Justice. Oxford University Press paperback, reprint 1976.
- Scholten, prof. mr. P., 1931: Asser-Scholten (Algemeen deel). Tjeenk Willink, Zwolle 1974.
- Steiner, R., 1894: Die Philosophie der Freiheit. Rudolf Steiner Verlag (GA4), Dornach/Schweiz 1978.
- Veen, prof. mr. Th.W. van, 1983: Afscheid van de persoon des daders. in: Strafrecht in Balans. Gouda Quint bv, Arnhem.
- Vries, A. de, 1989, 1991, 1992: Onderzoek in het eigen werk, delen 1, 2 en 3. Stichting onderzoek je eigen werk, Arnhem.

De auteur

Dirk Jan de Geer (geboren in 1934) studeerde rechten aan de Universiteit van Utrecht. Hij werkte daarna gedurende ongeveer 20 jaar als ambtenaar op verschillende ministeries in Den Haag. In 1985 werd hij rechter in de Arrondissements-Rechtbank te Zutphen, waar hij sindsdien in de strafsector werkzaam is. In 2004 ging hij met pensioen en houdt zich sindsdien bezig met o.a. mediation.

Bijdragen vanuit de omgeving

Vele aspecten die in de loop van dit onderzoek van betekenis bleken te zijn, zijn eerder -vaak in min of meer lapidaire vorm- naar voren gekomen in de dagelijkse omgang met collega's, leden van de rechterlijke macht. Dat was voor mij van belang als toetssteen of ik erin slaagde al onderzoekende, in de buurt van de praktijk te blijven.

Naast de begeleiding van het onderzoek door drs. A. de Vries, hebben de leden van het bestuur van de stichting "Onderzoek je eigen werk" mij geholpen door twee concepten te bekijken en mij hun opmerkingen te laten weten. Voorts hebben de volgende collega-juristen de ontwerpteksten meegelezen en bijgedragen door hun commentaar:

mr. J.J. Udo de Haes, juridisch adviseur en kantonrechter plv.

mr. A. Patijn, raadadviseur bij het ministerie van Justitie

mr. K.R. Kuiken, kantonrechter

L.E. de Geer, student in de rechtswetenschappen